

*Prehistòria
i història antiga*

Valls
i la seva història

BIBLIOTECA

1700454059

b228.44.172

4(467.1(aA val)"632/4V"
VAL

• VALLS I LA SEVA HISTÒRIA •

DIRIGIDA PER LLUÍS NAVARRO I SANTIAGO ROQUER

VOLUM II

PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA

COORDINAT PER JOSEP M. VERGÈS BOSCH
I JORDI LÓPEZ VILAR

2008

Aquest llibre ha estat editat per:

Amb el patrocini de:

Ajuntament de Valls

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

Consell Comarcal
de l'Alt Camp

EDITA

*Institut d'Estudis Vallencs
Antic Hospital de Sant Roc
C/ Jaume Huguet, 1
43800 Valls
Tel. i fax: 977 600660
iev@iev.es
www.iev.cat*

COMPOSICIÓ I MUNTATGE

Imatge-9, SL

IMPRESSIÓ

Gràfiques Moncunill, SL

DIPÒSIT LEGAL

T-1.565-2008

ISBN

*84-86083-51-6 (obra completa)
84-86083-62-1 (volum II)*

AUTORS DEL VOLUM II
"PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA"

Maria Adserias Sans
Llicenciada en Història

Ethel Allué Martí
Doctora en Història

Samuel Burguete Recasens
Membre de la CAIEV

Francesc Burjachs Casas
Doctor en Història

Isabel Cáceres Cuello de Oro
Doctora en Història

Judit Ciurana Prast
Llicenciada en Història

Ester Fabra Salvat
Llicenciada en Història

Marta Fontanals Torroja
Llicenciada en Història

Emili Junyent Sánchez
Doctor en Història

Jordi López Vilar
Doctor en Història

Josep M. Macias Solé
Doctor en Història

Mª Teresa Miró Alaix
Doctora en Història

Andreu Ollé Cañellas
Doctor en Història

F. Xavier Oms Arias
Llicenciat en Història

Pedro Otiña Hermoso
Llicenciat en Història

Josep M. Palet Martínez
Doctor en Història

Maribel Panosa Domingo
Doctora en Història

Lluís Piñol Masgoret
Llicenciat en Història

Marta Portillo Ramírez
Doctora en Història

Ester Ramon Sariñena
Llicenciada en Història

Xosé Pedro Rodríguez Álvarez
Doctor en Història

Alejandro Ros Mateos
Llicenciat en Història

Joan Sanmartí Grego
Doctor en Història

Carles Sentís Carazo
Llicenciat en Història

Domingo Solé Folch
Doctor enginyer industrial

Manuel Vaquero Rodríguez
Doctor en Història

Josep M. Vergès Bosch
Doctor en Història

Goretti Vila Fàbregas
Llicenciada en Història

Enric Vilalta Ribé
Llicenciat en Història

LLISTAT D'AUTORS DE LES IL·LUSTRACIONS

Allué	(Ethel Allué Martí)
Angelucci	(Diego Angelucci)
A. Ros	(Alejandro Ros Mateos)
Benages	(Jaume Benages Olivé)
Burguete	(Samuel Burguete Recasens)
Burjachs	(Francesc Burjachs Casas)
Cáceres	(Isabel Cáceres Cuello de Oro)
Català	(Pere Català Pic)
Ciurana	(Judit Ciurana Prast)
Cornadó	(Ramón Cornadó Serra)
D. Solé	(Domingo Solé Folch)
Fabra	(Ester Fabra Salvat)
Fort	(Agustina Fort Fornás)
Gabarró	(Josep Maria Gabarró Motlló)
García	(Martín García Pérez)
Granell	(Manel R. Granell)
Junyent	(Emili Junyent Sánchez)
López	(Jordi López Vilar)
Macias	(Josep Maria Macias Solé)
Ollé	(Andreu Ollé Cañellas)
Ortí	(Joan Ortí Royo)
Otiña	(Pedro Otiña Hermoso)
Palet	(Josep Maria Palet Martínez)
Panosa	(Maribel Panosa Domingo)
Portillo	(Marta Portillo Ramírez)
Puche	(Josep Maria Puche Fontanilles)
Raymond	(Ramon Miserachs Vall)
Saladié	(Palmira Saladié Ballester)
Saludes	(Albert Saludes Casas)
Sanmartí	(Joan Sanmartí Grego)
Sentís	(Carles Sentís Carazo)
Serra Vilaró	(Joan Serra Vilaró)
S. Ros	(Sergio Ros Montoya)
Valentines	(Isidre Valentines Llobell)
Vaquero	(Manuel Vaquero Rodríguez)
Vergès	(Josep Maria Vergès Bosch)
Vila	(Goretti Vila Fàbregas)
Vilalta	(Enric Vilalta Ribé)
X. Solé	(Xavier Solé Palacín)
Zaragoza	(Josep Zaragoza Solé)

PROPIETAT DE LES IMATGES

AMV	(Arxiu Municipal de Valls)
CAIEV	(Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs)
Codex	(Codex Arqueologia i Patrimoni)
ICAC	(Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
ICC	(Institut Cartogràfic de Catalunya)
IEC	(Institut d'Estudis Catalans)
IGN	(Instituto Geográfico Nacional)
IPHES/URV	(Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social / Universitat Rovira i Virgili)
JTFM Arquitectes	
MAC	(Museu d'Arqueologia de Catalunya)
MAMT	(Museu d'Art Modern de Tarragona)
MHT	(Museu d'Història de Tarragona)
MM	(Museu del Montsià)
MNAT	(Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)
MSV	(Museu Salvador Vilaseca)
RSAT	(Reial Societat Arqueològica Tarraconense)
Vinseum	(Museu de les Cultures del Vi de Catalunya)

ÍNDEX

Introducció	13
<i>(Josep M. Vergès Bosch i Jordi López Vilar, coordinadors del volum)</i>	
I. EL TERRITORI DE L'ALT CAMP DURANT EL QUATERNARI.....	17
L'evolució geomorfològica del territori <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	19
L'orogènesi alpina i la formació de la Serralada Prelitoral.....	19
La formació de la depressió Valls-Reus	20
Les fases de rebliment i la formació de la plana	21
La instal·lació de la xarxa hidrogràfica actual	22
El sistema al·luvional del Francolí	22
El sistema de terrasses fluvials.....	24
L'evolució del medi vegetal des de la prehistòria fins a l'antiguitat <i>(Ethel Allué Martí i Francesc Burjachs Casas)</i>	27
Introducció.....	27
Evolució del paisatge vegetal	28
El plistocè.....	28
L'holocè	29
El neolític i el bronze inicial.....	29
Del bronze final a l'antiguitat.....	31
La fauna de macromamífers durant el plistocè <i>(Isabel Cáceres Cuello de Oro)</i>	32
Introducció.....	32
El final del pliocè i el plistocè inferior	33
El plistocè inferior.....	33
El trànsit plistocè inferior-plistocè mitjà.....	34
El plistocè mitjà-plistocè superior	35
Les faunes plistocenes a l'Alt Camp.....	36
II. EL POBLAMENT PALEOLÍTIC	39
Anades, vingudes, evolucions i extincions <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	41
El poblament paleolític a les conques dels rius Francolí i Gaià <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	48
Història de la recerca.....	48
El paleolític inferior	51
El paleolític mitjà.....	53
El paleolític superior	53

El jaciment de la Cansaladeta: les primeres evidències de poblament a la Catalunya meridional (<i>Andreu Ollé Cañellas, Xosé Pedro Rodríguez Álvarez i Josep M. Vergès Bosch</i>)	56
Introducció	56
Les intervencions arqueològiques	57
La successió estratigràfica	58
El registre arqueològic.....	60
Les eines de pedra	61
La fauna.....	65
El foc	65
Consideracions finals	66
El jaciment del Pont de Goi (<i>Manuel Vaquero Rodríguez</i>)	68
Els darrers grups de caçadors-recol·lectors: el jaciment de Picamoixons (<i>Marta Fontanals Torroja i Josep M. Vergès Bosch</i>)	73
Situació.....	73
Dades historiogràfiques.....	73
Successió estratigràfica	74
Datacions absolutes	76
Les dades paleobotàniques	76
La fauna.....	76
Les eines	78
Les matèries primeres utilitzades	78
Les tècniques de fabricació de les eines lítiques.....	78
Objectes ornamentals.....	80
Elements mobles amb representacions gràfiques.....	81
La plaqueta pintada	81
Restes humanes.....	82
Caracterització dels darrers grups de caçadors-recol·lectors.....	83
 III. EL NEOLÍTIC.....	87
Les primeres comunitats amb economia productora: el neolític a la Catalunya meridional (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	89
El procés de neolització.....	90
La cultura material.....	92
La ceràmica.....	92
El material lític	92
L'os treballat.....	93
Altres	93

Economia i tipus de jaciments	93
Context paleoambiental	95
Cronologia del neolític a Catalunya	96
Neolític antic	96
Neolític mitjà (4000-3400 cal aC)	99
Neolític final (3400-2500 cal aC)	100
El neolític a les comarques tarragonines (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	102
El sepulcre de la Balç de Robuster (Valls) (<i>Josep M. Vergès Bosch</i> i <i>Xavier Oms Arias</i>)	104
 IV. EL CALCOLÍTIC.....	107
(<i>Xavier Oms Arias</i>)	
Vida i mort de les comunitats del III mil·lenni a la Catalunya meridional.....	109
Economia, paleoambient i hàbitats del III mil·lenni	109
Cronologia.....	112
Cultura material	112
El calcolític	112
El campaniforme a la Catalunya meridional.....	113
El Cau d'en Serra de Picamoixons.....	115
El jaciment	115
Les restes humanes.....	116
L'aixovar	116
Conclusions.....	120
 V. L'EDAT DEL BRONZE.....	123
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
Introducció.....	125
L'edat del bronze a l'Alt Camp	127
Consideracions finals	136
 VI. LA PRIMERA EDAT DEL FERRO	139
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
 VII. EL MÓN IBÈRIC.....	145
Una breu panoràmica (<i>Joan Sanmartí Grego</i>).....	147
Ibèria, ibers, cultura ibèrica.....	147
La llengua i l'escriptura dels ibers.....	148
Trajectòria històrica.....	149

La Cessetània (<i>Joan Sanmartí Grego</i>)	154
La Cessetània a les fonts escrites i numismàtiques. Delimitació del territori	156
El final de la prehistòria: la primera edat del ferro (700-550 aC)	156
L'inici de la complexitat social: el període ibèric antic (550-400 aC)	157
La formació dels estats arcaics: el període ibèric ple (400-200 aC)	158
La conquesta romana i l'assimilació a la cultura llatina: el període ibèric tardà (200-25 aC)	161
El poblat ibèric del Vilar	163
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	163
El jaciment i la seva seqüència històrica (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	176
Cronologia de l'assentament (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	182
La destrucció del poblat (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	183
Cultura material (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	185
La ceràmica àtica (<i>Maite Miró Alaix</i>)	202
La ceràmica de vernís negre del segle III aC (<i>Alejandro Ros Mateos</i>)	205
El vernís roig ilerget (<i>Emili Junyent Sánchez</i>)	212
Les ceràmiques d'importació: comunes i àmfores (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	214
Repertori decoratiu de la ceràmica ibèrica (<i>Domingo Solé Folch</i>)	218
Els càlats del Vilar i Fontscaldes (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	224
Els timiateris (<i>Maite Miró Alaix</i>)	227
Els pesos de teler (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	229
Fusaiola amb inscripció ibèrica (<i>Maribel Panosa Domingo</i>)	233
Els molins rotatius (<i>Marta Portillo Ramírez</i>)	236
L'entorn del poblat ibèric del Vilar (<i>Ester Ramon Sariñena</i>)	238
Fontscaldes	242
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	242
Els testers (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	254
La Coma	255
La Fonteta	256
El Serral	256
Cronologia de producció dels tallers de Fontscaldes (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	262
Les produccions: característiques i tipologia (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	264
Objectes per al transport	265
Atuell d'emmagatzematge	268
Parament de taula	271
Vaixel·la de tocador	277
Atuell amb funcions específiques	278

Vasos rituals	278
Vaixella de cuina	280
Produccions reductores	280
Importacions	281
El repertori decoratiu. Estudi temàtic (<i>Domingo Solé Folch</i>)	282
Decoracions lineals i a bandes	282
Decoracions geomètriques simples	286
Decoracions geomètriques-simbòliques complexes	286
Decoracions mixtes riques. Fitomòrfiques-geomètriques	292
Decoracions riques, exclusivament fitomòrfiques	299
Decoracions zoomòrfiques	309
Grafit i senyals d'identificació	309
El forn de la Coma (<i>Domingo Solé Folch</i>)	311
La documentació existent	311
El disseny del forn de la Coma	315
Dubtes i aclariments sobre la identitat del forn de la Coma	317
 VIII. EL MÓN ROMÀ	 319
L'agricultura romana (<i>Jordi López Vilar</i>)	321
Les fonts clàssiques	321
Els treballadors	324
La tècnica	324
Els conreus	328
El Camp de Tarragona en temps dels romans (<i>Jordi López Vilar</i>)	329
L'arribada dels romans i la primera organització del territori	329
L'època de Cèsar i August	332
L'Alt Imperi	336
La crisi del segle III	340
El Baix Imperi	342
L'època visigoda	348
Formes de paisatge i estructuració del territori a l'Alt Camp (<i>Josep M. Palet Martínez</i>)	352
Centuriacions i formes del paisatge: la irrupció dels estudis arqueomorfològics	352
Les recerques en arqueomorfologia a Catalunya i les centuriacions a l' <i>ager Tarraconensis</i>	354
Formes del paisatge i organització territorial a l'Alt Camp	356
Materials de treball	357

Formes naturals i xarxa viària	357
Formes històriques del paisatge	358
Descripció de les traces de la centuriació Tarraco III.....	361
L'ocupació del territori i la cronologia de les trames centuriades.....	362
L'aqüeducte del Gaià (<i>Jordi López Vilar</i>).....	365
La vil·la romana del Vilar (<i>Maria Adserias Sans i Ester Ramon Sariñena</i>).....	369
Evolució de la vil·la.....	369
Conclusions.....	376
La vil·la del Torrent de les Voltes de Puigpelat (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	377
El jaciment de Masia Figueras (Valls) (<i>Judit Ciurana Prast</i>)	380
El material arqueològic	380
Un enterrament amb aixovar.....	382
Conclusions.....	383
La vil·la de Masmolets (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	384
La vil·la de la Bòbila d'en Piteu (<i>Goretti Vila Fàbregas</i>)	385
Els materials.....	387
Darreres consideracions	388
La necròpolis de Mas de Gassol (Alcover) (<i>Josep M. Cañellas Alcové,</i> <i>Lluís Piñol Masgoret i Josep M. Vergès Bosch</i>).....	389
Els sepulcres.....	389
Conclusió	392
El mausoleu romà de les Roques Roges (Alcover) (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	393
La vil·la de les Cavalleries (Vallmoll) (<i>Josep M. Macias Solé</i>).....	394
El sarcòfag de Vallmoll (<i>Jordi López Vilar</i>).....	396
La gemma de Capricorn (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	398
El poblament romà a l'oest de l'Alt Camp (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	400
IX. BIBLIOGRAFIA.....	413

VIII. EL MÓN ROMÀ

EL CAMP DE TARRAGONA EN TEMPS DELS ROMANS

L'arribada dels romans i la primera organització del territori

Els romans van entrar a la península Ibèrica en el marc de les operacions militars derivades de la segona guerra púnica. En el tossal de Tarragona establiren una base militar que va fer de cap de pont per a l'arribada de tropes i lloc d'estacionament, i des d'on es començà la conquesta progressiva de nous territoris, ja fos mitjançant aliances o per les armes.¹²⁹ Evidentment, en un primer moment el que comptava era el curs de la guerra i l'aprovisionament de tropes, però un cop acabades les hostilitats els romans ja s'hi van quedar i continuaren la seva política expansionista vers l'interior. L'àrea catalana va quedar ben aviat sota control romà. El poblament indígena, que s'organitzava a través d'una xarxa de poblats ubicats en llocs estratègics i alguns establiments de caire menor dispersos pel camp, aviat en va patir les conseqüències. Així, trobem una sèrie de poblats que desaparegueren en els primers moments, al final del segle III aC i començaments del segle II aC. Aquest és el cas del poblat del Vilar de Valls, el qual compta amb senyals d'una destrucció violenta a causa d'un incendi generalitzat.¹³⁰ Altres, com el poblat ibèric de Tarragona, mostren senyals de clara continuïtat (Otiña i Ruiz de Arbulo, 2002). Algunes d'aquestes destruccions han estat atribuïdes a la revolta sufocada per Cató (197-195 aC). Tot i el trasbals que devia suposar la desaparició d'alguns poblats, la producció agrícola encara era bàsicament cerealística. Ho demostren les fonts clàssiques que fan referència contínuament a pagaments de tributs en gra (Liv. 29. 1. 19; Liv. 30. 26. 5; Liv. 30. 3. 2; Liv. 43. 2; Nàco, 1999) i també l'arqueologia, amb la constant troballa de sitges per emmagatzemar-lo (Burch, 1996). Per altra banda, sembla que els petits establiments rurals de tradició ibèrica del segle II aC continuen existint, però el seu estudi és molt complicat a causa de la feblesa de la seva construcció, que acostuma a deixar poques restes. Per tant, sembla que durant el segle II aC la política romana sobre el territori es va limitar a exercir un control militar i tributari.

El territori català no va ser organitzat fins a finals del segle II o principis del segle I aC, quan s'executà un programa de fundacions de ciutats romanes (Iluro, Baetulo, Aeso, Iesso, Emporiae i potser Ilerda) que hom ha proposat lligar amb la desmobilització de l'exèrcit de Màrius que es produí entre els anys 100 i 98 aC (Guitart, 1994). Aquestes ciutats estructuraren els respectius territoris amb la creació de parcel·les que foren distribuïdes als indígenes i, amb tota probabilitat, a veterans o a colons itàlics. Aquesta actuació suposava la pràctica desaparició dels poblats ibèrics, habitualment situats en llocs alts i estratègics, i la seva substitució per ciutats ubicades en planúries agrícolament molt fèrtils. Implicava també l'entrada definitiva a casa nostra del sistema agrícola romà, molt més estructurat i racional. L'arqueologia mostra, coincidint amb aquest moment, una gran quantitat de petits establiments rurals, alguns de tradició indígena i d'altres amb unes característiques plenament itàliques; són les primeres vil·les.

¹²⁹ La bibliografia sobre la història de Tarraco és també extensíssima, i obviem referir-la en aquest treball de síntesi. Un resum, breu i concís, es troba publicat a la veu "Tarraco" de l'enciclopèdia Pauly-Wissowa, escrit pel professor Géza Alföldy, traduït i actualitzat després pel mateix autor en una publicació del MNAT (Alföldy, 1991).

¹³⁰ Fabra i Vilalta (en premsa). Sembla que coincideixen en el temps les destruccions d'altres poblats ibèrics relativament propers, com el Castellet de Banyoles (Serra Ràfols, 1965) o Alorda Park (Sanmartí i Santacana, 1992).

Malgrat la presència d'una guarnició militar al capdamunt del turó de Tarragona, l'estada de tropes en èpoques determinades, l'establiment de comerciants i artesans i la seva coexistència amb el veí poblat ibèric, la ciutat de Tarraco no es va formar fins uns anys més tard. La gran ampliació de la muralla, que data —encara que no amb seguretat— de l'últim terç del segle II aC¹³¹ (fig. 203), juntament amb alguns indicis de la definició de la retícula urbana a la zona portuària a finals del segle II aC (Macias, 2000a) i la monumentalització del Fòrum amb la construcció del temple capitolí (Ruiz de Arbulo *et al.*, 2006), han dut a proposar aquesta època, o fins i tot una mica més tard, com a possible data per a la fundació de Tarraco.¹³² Aquesta cronologia coincideix amb un moment en què al Camp de Tarragona fan acte de presència multitud de petits assentaments rurals. Per tant, sembla que hauríem de situar la fundació de la ciutat, i en conseqüència també l'estructuració del seu territori més immediat, en un moment encara no ben determinat del darrer terç del segle II aC.

Els estudis de J. M. Palet sobre el territori (Palet, 2003, i Palet, 2005) han permès detectar dues xarxes ortogonals de 20 x 20 *actus* molt properes a Tarragona, que poden ser

Fig. 203: Muralla romana de Tarragona. Vista d'un dels llenços millor conservats. (López)

¹³¹ La datació de la muralla de Tarraco és un problema complex i encara obert. A l'existència de dues fases constructives clares definides per T. Hauschild (1983), cal sumar-hi la indefinició en la datació dels materials obtinguts en els reompliments de trams atribuïts a la segona fase. Així, mentre uns es decanten per una cronologia més alta, de principis de segle II aC (Güell i Sánchez Real, 1994), altres proposen dates més baixes, del tercer quart del mateix segle (Aquilué *et al.*, 1991).

¹³² En aquest sentit, és suggerent la recent hipòtesi elaborada per R. Jàrraga, segons la qual la fundació de la ciutat podria haver estat iniciativa d'Escipió Emilià (Jàrraga, 2004).

datades en el segle II aC. La primera (Tarraco I) s'ubica en les proximitats de Constantí i s'alinea a l'entorn de dues vies importants: la via Augusta i la via Tarraco-Illerda; es proposa un repartiment reduït limitat a unes 30 centúries amb una cronologia que podria estar pels volts de l'any 180 aC. La segona trama centuriada (Tarraco II) es conserva molt millor que l'anterior i s'estén per la plana litoral del sector occidental del Camp de Tarragona: de Vila-seca a Mont-roig. Té una extensió notable, unes 70 centúries, i s'ha proposat una cronologia que se centra en l'any 110 aC. Hi ha encara una tercera trama, de cronologia probablement més tardana, que inclou la zona de Valls, i sobre la qual tornarem més endavant. Els seus eixos coincideixen amb els de les construccions monumentals de l'acròpolis, d'època flàvia però amb una planificació probablement juliclàudia.

Lamentablement, l'estat de la investigació arqueològica pel que fa a prospecció i excavació de jaciments rurals està encara en una fase embrionària, i si bé és possible detectar un gran nombre d'assentaments en aquesta època, també és cert que en desconeixem les característiques, atès que la seva localització ve determinada, la major part de vegades, per concentracions de ceràmiques en superfície. L'absència, en general, de *tegulae* i *imbrices* com a element de les teulades indica unes estructures senzilles i més aviat febles, i normalment la ceràmica és poc abundant i es limita gairebé sempre a comunes ibèriques i àmfores itàliques. No obstant això, hi ha dos exemples coincidents en el temps (finals del segle II aC), que han estat excavats i són ben diversos i representatius del que podrien ser dos models d'assentament rural: un de tradició indígena i un altre de tradició itàlica. El primer va ser trobat a les Planes del Roquís (Riudoms),¹³³ on només es conservava la fonamentació dels murs que configuraven tres habitacions quadrangulares disposades en bateria, i per tant una planta externa rectangular (fig. 204). El segon va ser localitzat a la

Fig. 204: Assentament tardorepublicà del Roquís (Riudoms). (López)

¹³³ Vilaseca i Adiego, 2002. Sobre l'establiment romanorepublicà s'instal·là, en època altimperial, una terrisseria de considerable extensió que fonamentalment elaborava àmfores Dressel 2/4.

Fig. 205: Assentament tardorepublicà de la Clota (Creixell). (López)

Clota (Creixell),¹³⁴ i la planta està formada per quatre habitacions també en bateria unides per un passadís; en desconeixem, però, la planta completa, perquè no es va excavar en la seva totalitat. La diferència és que aquí ens trobem amb dos dels àmbits pavimentats amb *opus signinum* i els murs arrebossats i pintats. A més, a pocs metres al nord es va trobar un petit dipòsit (fig. 205). Finalment, en moltes vil·les romanes d'època posterior apareixen ceràmiques d'aquestes èpoques que sovint són l'únic testimoni que resta del seu primitiu origen. Els resultats de les prospeccions de l'equip anglocatalà de S. Keay (Carreté *et al.*, 1995) proposaven per a molts d'aquests assentaments o granges tardorepublicanes un origen ibèric, però una revisió dels materials recuperats obliga a refusar aquesta opció i a situar la seva datació inicial a finals del segle II aC. El que sí que cal ressaltar dels resultats d'aquest estudi és l'elevada densitat d'assentaments: un per quilòmetre quadrat.

L'època de Cèsar i August

A mitjans del segle I aC es produí un canvi en l'agricultura del país. Fins aquell moment el vi era majoritàriament importat d'Itàlia, fet demostrat per la constant troballa d'àmfores vinàries itàliques, com ja s'ha dit. A inicis del segle I aC es comencen a detectar produccions locals d'àmfores que imiten les formes itàliques. Aquest fet, tot i que encara molt minoritari, demostra el principi de les plantacions de vinya, que a partir d'aquest moment aniran en augment. Precisament al Camp de Tarragona s'han localitzat alguns fragments d'àmfora de producció local que imiten la forma Dressel 1 amb segells de caràcters ibèrics que podrien correspondre a aquesta fase inicial (Járrega, 1996). No es pot oblidar tampoc el forn trobat a Valls, que fabricava àmfores Dressel 1A d'imitació, sens dubte per

¹³⁴ Vilaseca i Carilla, 1998. A pocs metres s'alça, en època altimperial, una gran vil·la que no ha estat encara excavada, però que també tenia forns ceràmics que produïen el mateix envàs que al Roquís.

envasar el vi produït aquí i destinar-lo a l'exportació (Adserias i Ramon, 2004). L'aparició d'àmfores tarraconenses es fa cada cop més freqüent i es pot dir que a mitjans del mateix segle la balança comercial s'inclina a favor del vi local; disminueixen les àmfores itàliques i, per contra, les tarraconenses comencen a aparèixer fora d'aquí, o sigui que es passa de la importació a l'exportació. Aquest fet ha estat relacionat amb els interessos dels grans propietaris romans que havien anat adquirint terres a les províncies. De fet, l'estudi dels noms dels segells impresos sobre les àmfores vinàries tarraconenses, corresponents amb molta probabilitat als propietaris de les finques, denoten una onomàstica d'origen itàlic, tot i que no exclusivament. Així, l'aparició d'alguns noms d'esclaus podria relacionar-se amb els encarregats de les explotacions (Prevosti, 2005). Cap a mitjans del segle I aC, doncs, es comencen a fabricar dos nous models d'àmfores: la Pascual 1 i la Tarraconense 1 a la zona laietana. A finals del mateix segle fan acte de presència nous envasos: les àmfores Oberaden 74 (Gebellí, 1996), Dressel 7/11 i Dressel 2/4, però serà la darrera la que anirà substituint les anteriors i l'àmfora vinària tarraconense per excel·lència dels segles I i II dC (fig. 206). El mapa de dispersió d'aquestes àmfores ens ofereix pistes sobre el mercat del vi; així, sabem que en la segona meitat del segle I aC es troben a la Gàl·lia, i que en el canvi d'era arriben també a l'interior de la Tarraconense, a la resta de la Gàl·lia, al *limes* del Rin, i a la península Itàlica, sobretot a Roma. De la fama del vi tarraconense no se'n pot dubtar des del moment en què les mateixes fonts clàssiques en fan esment; Plini, Marcial,

Fig. 206: Àmfora tarraconense Dressel 2/4.
(MNAT/Cornadó)

Sili Itàlic i Florus (Plin. *Nat.*, 14. 71; Sil. 3. 369; Mart. 13. 118) coincideixen en lloar les seves propietats. La primera fase de la Vil·la del Moro (Torredembarra) havia estat datada a finals del segle II aC, però les darreres excavacions han corregit aquesta cronologia i l'han avançat a la segona meitat del segle I aC. Es tracta pròpiament d'una vil·la que presenta elements arquitectònics d'un atri (basaments, columnes i capitells toscans) i uns banys inscrits en una tradició plenament romana (Remolà, 2003) (fig. 207).

La segona meitat del segle I aC significà una època de bonança per a Tarraco i el seu territori. Quan l'any 49 aC Cèsar va guanyar els partidaris de Pompeu a prop de Lleida, els tarraconenses van enviar una ambaixada per felicitar-lo i van obsequiar el seu exèrcit amb aliments. Poc després Cèsar va visitar la ciutat i va rebre les legacions de submissió de tota la Hispània Citerior (Caes. *Civ.* 2. 21. 4). La prosperitat de Tarraco a finals de l'època republicana, la seva vàlua econòmica i política i el seu posicionament en la guerra civil van ser les causes que fos elevada al rang de colònia, cosa que es va produir probablement l'any 45 aC, després de la batalla de Munda, i amb tota seguretat entre els anys 45 i 27 aC amb el nom de *colonia Iulia Urbs Trimphalis Tarraconensis* (Alföldy, 1991: 35-36) (fig. 208).

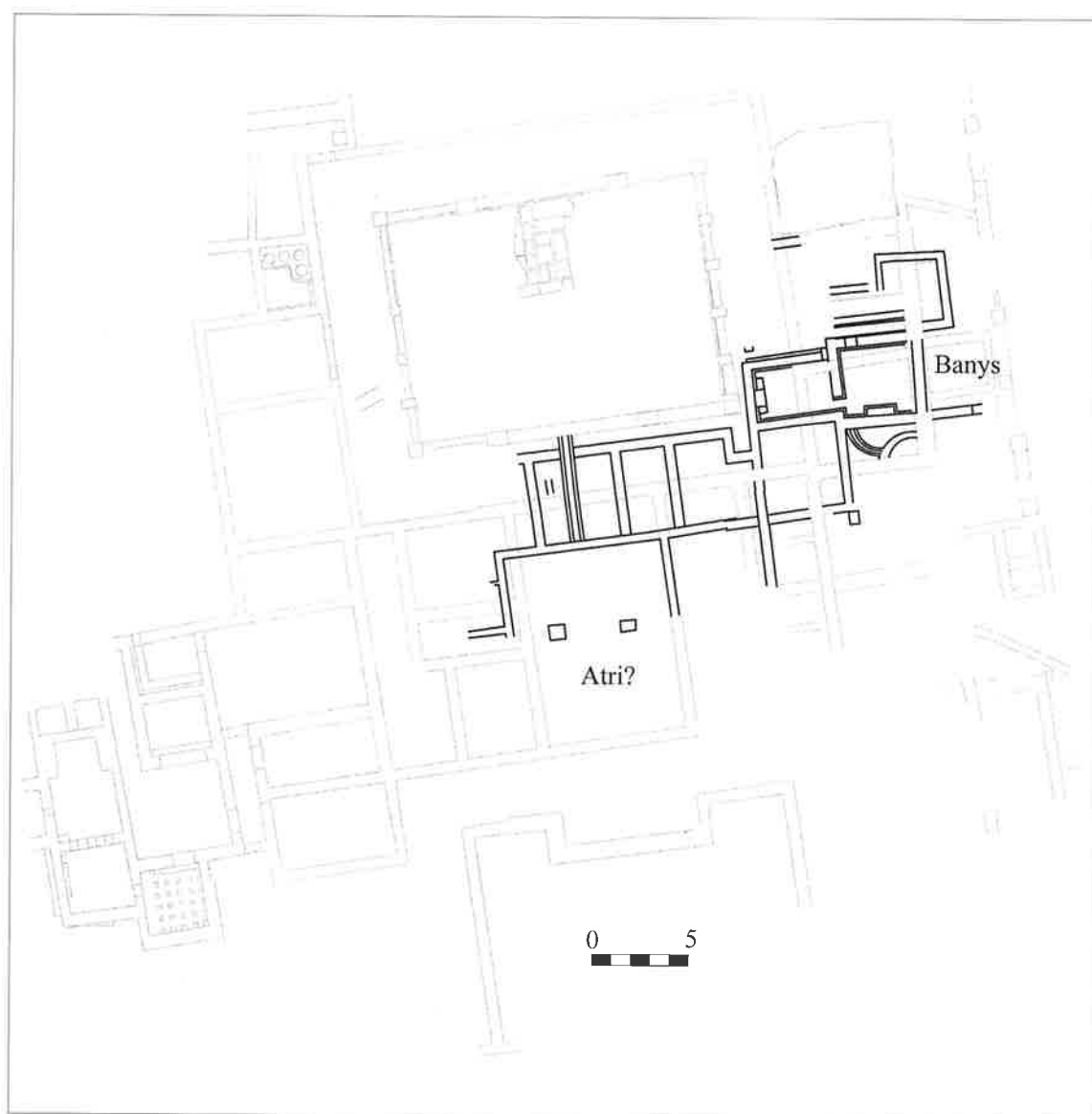

Fig. 207: Vil·la romana del Moro (Torredembarra). En traç més fosc es marquen els murs de la primera fase. (Extret de Remolà, 2003)

Fig. 208: Inscripció romana dedicada per L. Minicius Apronianus, on apareix el nom oficial de Tarraco: Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraconensis. (MNAT/Cornadó)

Amb el principat d'August la importància de Tarraco va créixer ràpidament. L'any 27 aC, en el marc de les reformes administratives, el governador de la província Hispània Citerior o Tarraconense va passar a Tarraco, mentre la província Hispània Ulterior era dividida en dues de noves: la Baetica i la Lusitania. El mateix emperador hi va residir els anys 26 i 25 aC, des d'on va dirigir la política de tot l'Imperi. Com a capital de la província Citerior, la més gran de l'Imperi, i com a cap d'un districte judicial (*conventus iudicis*), va conèixer una bona època que quedà reflectida en la literatura clàssica. Així, Pomponi Mela escriu que la ciutat és la més opulenta de les situades en aquesta costa: *Tarraco urbs est in his oris maritimarum opulentissima* (Mela, 2, 90). També en les obres públiques: la reforma de la via Augusta, testimoniada pel *miliari* de la plaça de braus, datat entre els anys 12 i 6 aC (RIT 934); l'expansió de la ciutat vers el suburbi, i la construcció del teatre o del temple d'August a partir de l'any 15 dC (Tac. *Ann.* 1. 78). En aquest context es va produir un notable desenvolupament econòmic de les províncies.

L'obtenció del títol de colònia devia implicar reestructuracions en el camp i, concretament, noves parcel·lacions i distribucions de terres possiblement a població itàlica i també indígena. Precisament la trama centuriada detectada a l'Alt Camp (Tarraco III), amb parcel·les de 20 x 15 *actus*, és probablement d'aquest moment, tot i que s'havia suposat una cronologia anterior segons alguns autors (Arrayás, 2005). Tant la unitat de 15 *actus* com el límit de propietat format per àmfores Dressel 2/4 invertides trobat al Burguet (Alcover) (Olesti i Massó, 1997) són indicadors clars d'aquesta cronologia. En aquesta època comencen a aparèixer vil·les romanes d'extensió considerable que impliquen una millora dels habitatges, amb l'ús de materials més sòlids (utilització sistemàtica del morter de calç, paviments d'*opus signinum* o generalització de les cobertes de *tegulae*), i també de les instal·lacions rústiques, orientades a perfeccionar l'explotació del camp, i sobretot del conreu de la vinya. Són testimoni de la implantació de models itàlics i de la completa romanització de les nostres terres. No s'observa, però, el luxe de què feren ostentació les

vil·les d'èpoques posteriors. Paral·lelament es comença a produir un fenomen de concentració de terres que implica l'abandonament de molts dels petits assentaments d'origen tardorepublicà i l'ampliació d'aquells que es mantenen. Es presenta, doncs, un panorama diferent per aquest moment, en què destaca la presència de *fundi* de majors dimensions.

S'ha especulat molt sobre l'extensió real del territori agrari que depenia directament de la ciutat (ager Tarraconensis). Les ciutats més properes eren Barcino (Barcelona) pel nord-est, Dertosa (Tortosa) pel sud-oest i Ilerda (Lleida) pel nord-oest; comprenia, doncs, les comarques del Camp de Tarragona i tot el Penedès (Dupré, 1994: 249-253 i Carreté *et al.*, 1995: 33), i potser també la Conca de Barberà.

L'Alt Imperi

L'època altimperial va ser un temps de pau per a Tarraco i el seu territori. Alguns fets puntuals com la proclamació de Galba, l'any 68 dC, o la visita de l'emperador Adrià, la tardor de l'any 122/123 (HA. *VHadr.* 12. 3), en res no devien afectar la vida normal de la ciutat i el camp. Amb les dinasties flàvia i antonina progressà la romanització de les províncies i els provincials passaren a formar part de les elits dirigents, i fins i tot alguns es convertiren en emperadors. La ruptura dels privilegis dels ciutadans itàlics es traduí en la concessió del *ius Latii* (dret llatí) als hispans, de la mà de l'emperador Vespasià. Aquest fet va possibilitar la integració de grans masses de població a la ciutadania romana i la reglamentació de les ciutats conforme al dret romà, amb la qual cosa es procedí a una uniformització i, de passada, a un millor control fiscal. L'època flàvia representa per a Tarraco un moment d'apogeu urbanístic. S'estava executant la construcció de l'impressionant complex provincial a l'acròpolis de la ciutat, format pel fòrum provincial i pel circ, aquest darrer finalitzat en temps de Domicià a les acaballes del segle I dC, i la resta de la ciutat mostrava també un notable desenvolupament. A principis del segle II es construí l'amfiteatre (fig. 209).

L'any 92 l'emperador Domicià promulgà un edicte que prohibia la plantació de noves vinyes a Itàlia i manava que s'arrenquessin la meitat de les de les províncies (Pereira i Menaut, 1987). Aquest decret no es va arribar a aplicar i venia motivat per l'escassetat de cereals, a la qual s'havia arribat per un excés de vinya derivada de l'increment de la gran propietat que, com ja s'ha dit, es dedicava fonamentalment al conreu de la vinya i de l'oli.

Durant el segle II es nota un creixement progressiu de la influència econòmica de les províncies africanes en detriment de les altres províncies occidentals. L'aparició del vi i de l'oli africans començà a fer acte de presència en aquesta època i anà en augment fins a acaparar el mercat, cosa que s'esdevingué el segle següent. En l'apartat arqueològic es detecta en l'arribada d'àmfores i d'altres productes africans a les nostres costes i també en la disminució de la producció amfòrica pròpia. En efecte, a finals del segle I i durant tot el segle II les àmfores tarraconenses —exclusivament amb la forma Dressel 2/4— foren més escadusseres i se'n va reduir l'àrea de dispersió. Alguns investigadors han intentat explicar aquest fet per un canvi en el sistema d'envasat (per exemple, en l'adopció de bótes de fusta, botes de pell o l'ús de *dolia*, que ocasionalment s'han trobat dins de vaixells enfonsats), però manca encara una explicació convincent. El cert és que en l'àrea catalana continuen documentant-se camps de *dolia* i d'altres estructures rústiques precises per a l'elaboració del vi, i per tant la producció va continuar, tot i que no sabem si amb la mateixa intensitat. Al llarg del segle I desaparegueren alguns assentaments, però les *villae* del segle II eren

Fig. 209: Tarraco en el segle II, segons la maqueta elaborada pel Museu d'Història de Tarragona. (MHT/Granell)

més grans, riques i luxoses que les anteriors. La generalització de banys privats, peristils, jardins, les decoracions i la presència d'elements com mosaics o estatuària demostren el nivell assolit pels propietaris.

Al Camp de Tarragona hi ha nombrosos exemples de vil·les d'aquesta època, alguns dels quals han estat excavats en major o menor mesura: la Clota a Creixell (Vilaseca i Carilla, 1998; i excavacions recents encara inèdites), el Moro a Torredembarra (Remolà, 2003), els Munts a Altafulla,¹³⁵ Centcelles a Constantí,¹³⁶ el Mas dels Canonges a Tarragona (Adserias *et al.*, 2001), el Mas d'en Gras (Sánchez i Jàrrega, 2000) i Cal·lípolis a Vilaseca (Macias, 2000b), la Llosa a Cambrils (Garcia *et al.*, 2001), el Velòdrom a Mont-roig (Pallejà, 1994), l'Hort del Pelat a Riudoms (Arola i Bea, 2002), etc. A la Clota, les restes de la vil·la altimperial encara estan per explorar, però es va trobar l'escombrera d'un forn que produïa àmfores Dressel 2/4. Al Moro s'arrasà la vil·la tardorepublicana i es construí un nou edifici al damunt durant el segon quart del segle I dC, ara excavat gairebé en la seva totalitat, en el qual destaca un gran peristil i unes termes que presenten paviments de mosaic. La vil·la marítima dels Munts és probablement la més coneguda i la que presenta un aparell decoratiu més luxós (fig. 210). Situada en un turó sobre la platja i amb un domini respecte un ampli territori, fou edificada en el segle I dC, i s'hi feren importants reformes en el següent. Destaca la seva gran extensió, nombrosos dipòsits d'aigua i canalitzacions, diverses estances i passadissos, la presència de tres conjunts termals i l'aparell decoratiu: mosaics, pintures, columnes de marbre, un notable conjunt d'estatuària, etc. Algunes vil·les importants, encara per excavar, presenten monuments funeraris associats: són les vil·les del Cogoll (Puig i Cadafalch, 1931), de la Torre dels Escipions (Rovira i Dasca, 1994) i del Columbari de Vila-rodona (Cortés *et al.*, 1985). Altres vil·les es co-

¹³⁵ Entre els nombrosos articles destacarem: Berges, 1970; Berges, 1977; López, 1993a; Tarrats *et al.*, 2000; Koppel, 2000.

¹³⁶ També compta amb una nombrosa bibliografia, referida, però, gairebé exclusivament a l'edifici bastit en època baiximperial. Per a les restes més antigues, només hi ha referències en els treballs realitzats pels alemanys, resumits en Hauschild i Arbeiter, 1993.

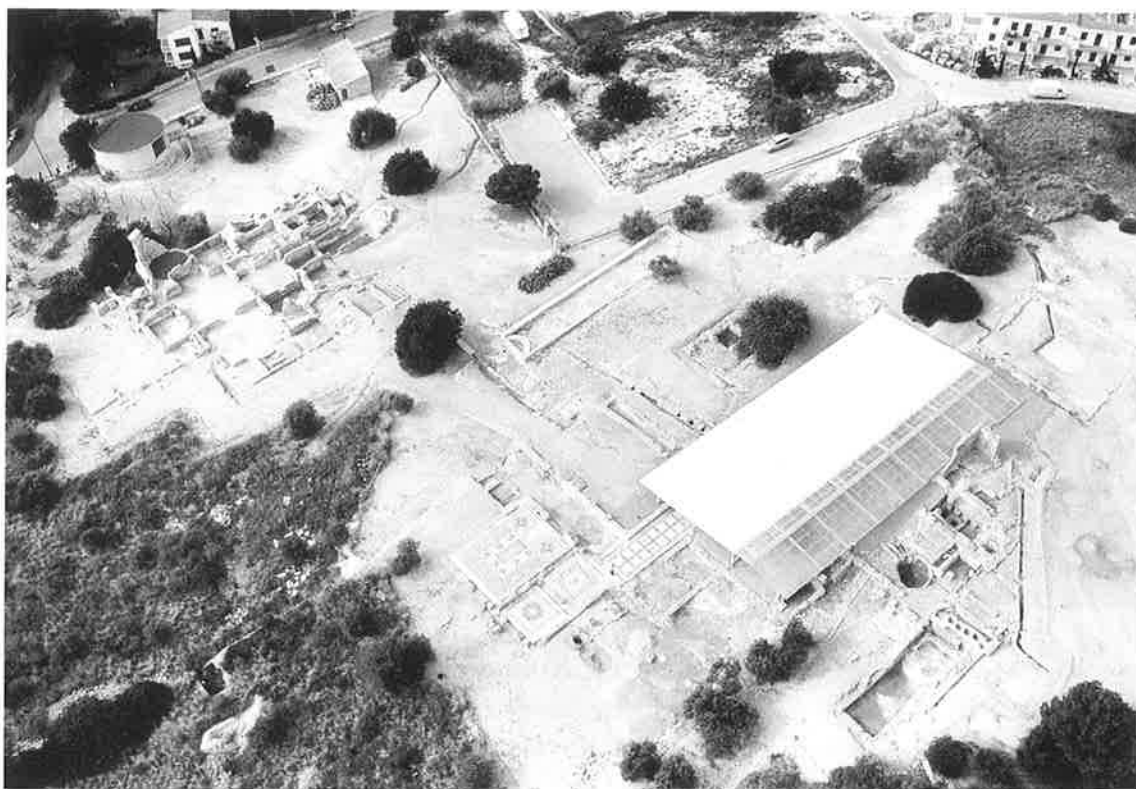

Fig. 210: Vista general de la gran vil·la marítima dels Munts (Altafulla). (MNAT/Raymond)

neixen de manera parcial, però mostren en aquesta època una gran vitalitat. Es constata, doncs, que si bé a partir de mitjans del segle I aC el camp començà a poblar-se de *villae* de tradició itàlica, l'enriquiment de les parts residencials no es va dur a terme fins a mitjans de segle I dC i, sobretot, en el II.¹³⁷

L'epigrafia ens ha proporcionat els noms d'alguns dels amos d'aquestes grans vil·les del segle II. Així, C. Valerius Avitus, natural d'Augustobriga, fou el propietari de la vil·la dels Munts i va arribar a ser *duumvir*.¹³⁸ Lucius Minicius Apronianus, propietari d'una vil·la situada entre el Morell i el riu Francolí, ostentà els càrrecs d'edil, *quaestor*, *duumvir quinquennalis* i *flamen* de Trajà (fig. 211). També va dedicar estàtues al Geni de la colònia Tarraco a la seva ciutat i a Apol·lo en les termes de Caldes de Montbui (RIT 918, 23 i IRC I, 79). Es tracta en tots dos casos de rics personatges de l'aristocràcia local de Tarraco.

A finals del segle II s'extingí la dinastia dels antonins i començà la dels severs. En l'àmbit de l'Imperi, l'època severa va estar marcada per un creixent poder de l'emperador i de tot l'aparell burocràtic de l'estat. Paral·lelament, les classes altes es començaren a deslligar dels seus compromisos amb les ciutats. A través de la *Constitutio Antoniniana*, l'emperador Caracal·la concedia la ciutadania romana a tots els homes lliures de l'Imperi.

La dinastia antonina acabà amb un fet traumàtic per a l'elit provincial tarraconense: l'execució del governador L. Novius Rufus i dels seus seguidors l'any 197, per ordre de Septimi Sever, com a represàlia pel suport ofert a Clodi Albí (HA. *VSev.* 13. 7). A Tarraco, després del principat de Marc Aureli s'aixequen molt poques estàtues honorífiques (Al-

¹³⁷ Fet constatat en l'estatuària, que és tota d'aquesta època (Koppel, 1993).

¹³⁸ El propietari va ser identificat per la troballa d'un segell de bronze a la mateixa vil·la (Berges, 1970: 149) i apareix també esmentat en una inscripció de Tarraco mentre desenvolupava càrrecs municipals (RIT 923).

földy, 1991: 39), cosa que reflecteix els primers símptomes d'una crisi. Les inscripcions dedicatòries del Consell de la Província en el fòrum provincial desapareixen i augmenten, en canvi, les de funcionaris de rang militar. L'arqueologia també documenta en aquesta època, i durant la primera meitat del segle III, un cert retrocés en l'edificació urbana. Malgrat tot, s'executaren algunes obres d'importància, com la restauració del temple d'August en temps de Sever (HA. *VSev.* 3. 4), o la reforma de l'amfiteatre en temps d'Heliogàbal (RIT 84).

Al camp, al llarg del segle II s'havia anat imposant el colonat en detriment de l'esclavitud. Evidentment, seguia havent-hi esclaus, però els colons, pel seu propi interès en el bon resultat de les collites, en treien un millor profit. En època severa va continuar el procés de concentració de la propietat. En conseqüència, hi havia *fundi* cada cop més grans i *villae* cada cop més àmplies i riques, però en menor nombre. La burocratització de l'estat i la creixent despesa pública suposà un augment dels impostos, fet que va provocar una fugida de les aristocràcies urbanes vers el camp. Les ciutats, privades dels seus patrons, entraren en una etapa d'estancament, mentre florien arreu grans *villae* luxosament decorades. L'arqueologia catalana mostra per a aquesta primera meitat del segle III un panorama de transformacions. En el canvi del segle II al III, un bon nombre de vil·les van desaparèixer o entraren en franca decadència, mentre que d'altres foren objecte de reformes de cara a la seva ampliació i a l'enriquiment de l'aparell decoratiu. Al Camp de Tarragona, en aquest moment desaparegué la vil·la del Moro (Torredembarra), s'amortitzaren els banys de la vil·la de Mas d'en Gras (Vila-seca), es colgaren algunes estances de la vil·la del Mas dels Canonges i es desmuntà una zona noble de la vil·la de la Llosa (Cambrils). En canvi,

Fig. 211: Pedestal RIT 918 localitzat durant el segle XIX a la vil·la de L. Minicius Apronianus, propietari rural i membre de l'aristocràcia local de Tarraco. (MHT/Granell)

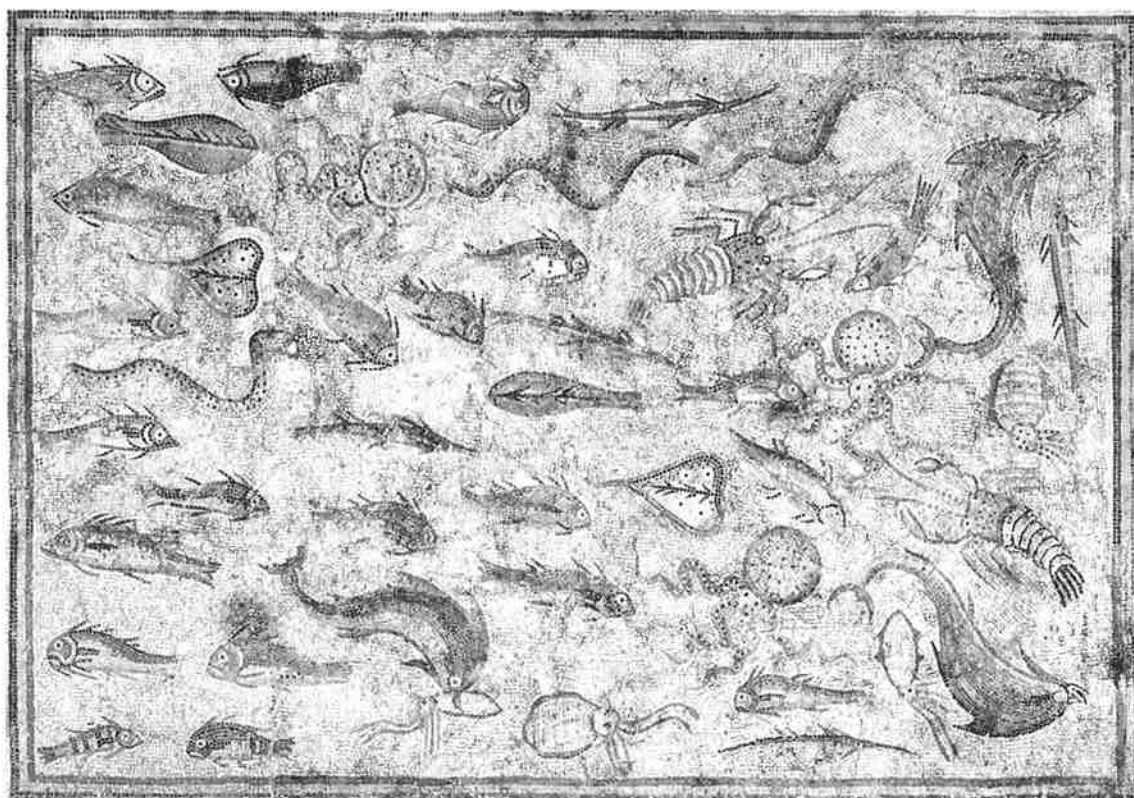

Fig. 212: Mosaic dels peixos procedent de la vil·la romana de Cal·lípolis (Vila-seca). (MNAT/García)

a la vil·la de Cal·lípolis, a finals del segle II, s'ampliaren les termes i es decoraren amb el conegut mosaic dels peixos (Balil i Mondelo, 1985) (fig. 212); la vil·la dels Hospitals (el Morell) també presenta una fase constructiva important (Macias i Menchon, en premsa); i en d'altres, com a la dels Munts, s'observa una continuïtat.

La crisi del segle III

Aquests símptomes de crisi socioeconòmica van acabar de fer-se evidents amb el que els historiadors han anomenat la crisi del segle III. Després de la mort del darrer emperador de la dinastia severa, Sever Alexandre, l'any 235, començà un període de gran inestabilitat que durà uns 50 anys, en què emperadors, sovint d'origen militar, eren nomenats per l'exèrcit i se succeïen ràpidament; la majoria acabaren amb una mort violenta. A les revoltes socials, entre les quals destaca la dels bagaudes, s'hi sumaren factors externs com les invasions dels pobles bàrbars, que feren trontollar l'Imperi. En aquesta època, l'arqueologia sovint ens mostra destruccions violentes, incendis, ocultació de monedes, etc., que són mostra de la gran inestabilitat d'aquells anys. Les ciutats mostren també senyals de destruccions o bé l'abandonament d'àmplies àrees. De fet, es pot dir que només Tarraco i Barcino superaren bé la crisi. Els textos clàssics ens refereixen com van afectar les ràtzies bàrbares la ciutat de Tarragona en temps de l'emperador Gal·liè.

Els textos d'Aureli Víctor i Eutropi afirmen que els francs van saquejar la ciutat de Tarraco i fins i tot el primer refereix que, després de capturar els vaixells, alguns van dirigir-se cap a Àfrica (Aur. Vict., *Caes.* 33.3; Eutr. 9.8). Els textos són clars en aquest sentit. La qüestió és saber si van devastar tota la ciutat o només els barris suburbials. Els nivells

de cendres i enderrocaments detectats tant en el suburbi occidental com en la zona portuària són prova de les destruccions que hi va haver en aquesta zona. De fet, la captura dels vaixells devia fer-se, lògicament, al port. Coincident en cronologia, hi ha el gran abocament del carrer de Castaños, que demostra la destrucció a causa del foc d'edificis monumentals situats dalt de la carena rocosa i, per tant, dins de la muralla. L'anàlisi dels dipòsits monetaris trobats al Camp de Tarragona, més o menys coetanis i tradicionalment relacionats tots amb les incursions bàrbares, ha de ser feta minuciosament, perquè les cronologies de tancament són variables (entre els anys 256 i 270) i no sempre coincidents amb les proposades per les ràtzies. Per tant, sembla que poden respondre també a diversos motius. La data d'aquestes incursions és un tema controvertit. G. Alföldy i Sánchez Real creuen que la invasió dels francs es va produir entre el 259 i el 262, i que la data del 265 proporcionada per un altre text clàssic és massa tardana. En canvi, les ocultacions monetàries sembla que indiquen l'any 266.¹³⁹ En tot cas, aquest no és un tema fonamental per al discurs del nostre treball.

En les *villae* del camp destaca sobretot la destrucció de la vil·la dels Munts, on en aquests anys es produí l'ocultació de 277 antoninians (Mateu, 1950). Aquest tresor ja no fou recuperat, atès que la vil·la patí un incendi i destrucció, del qual són testimoni les gruixudes capes de carbons i cendres que afloren en les excavacions (fig. 213). A la presó (*ergastula*) de la vil·la es trobà l'esquelet d'un esclau encadenat (Berges, 1970: 142), i en les estances de la vil·la, el cos d'una persona que va quedar atrapada l'ensulsiada de les estructures; duia una llàntia i un conjunt de 16 monedes a sobre. La moneda més moderna del tresor dels Munts és de l'any 266, i la més moderna de les que duia el fugitiu és dels

Fig. 213: Nivells de destrucció dels Munts (Altafulla). (MNAT/Cornadó)

¹³⁹ Un estat actualitzat de la qüestió, amb la corresponent bibliografia, pot trobar-se a López, 2006: 240-242. Vegeu especialment l'article de Hienard, 1978.

anys 255-256. Les dates d'emissió de les monedes més recents no són un referent del tot fiable per establir la cronologia de la seva pèrdua, i d'aquesta manera el segon dipòsit dels Munts, que per altra part és el que disposa d'un menor nombre d'exemplars, es podria haver extraviat deu anys més tard de l'emissió de l'última moneda, coincidint així amb el tresor d'antoninians (Marot i Ramon, 1999). És a dir, que la destrucció de la vil·la podria haver succeït l'any 266 dC. També cal ressaltar la recent troballa d'un conjunt de 15 monedes (14 sestercis i una de plata) amagades també pels volts d'aquests anys a la vil·la de la Llosa, amb una data final de l'època de Filip II (any 249).¹⁴⁰ La sensació d'inseguretat, doncs, era present tant al camp com a la ciutat, tot i que fins ara només s'han comprovat fenòmens de destrucció violenta a Tarraco i als Munts. Tot i això, en altres establiments de la costa propers a la ciutat de Tarragona, com la vil·la de Cal·lípolis, no es detecta cap daltabaix ocorregut durant la segona meitat del segle III. La vil·la romana de Centcelles (Constantí) també va ser objecte de reformes importants en el decurs de la segona meitat del segle III (Hauschild, 1972).

El Baix Imperi

Amb l'emperador Dioclecià acabà l'anarquia militar i començà el que anomenem Baix Imperi, una època marcada pel poder absolut de l'emperador —hom ha parlat de monarquia—, la creixent burocratització de l'aparell estatal, una major diferència entre les classes socials, transformacions importants a les ciutats i al camp, i l'avanç imparable del cristianisme, que culminà amb la política religiosa de Teodosi. El Baix Imperi constitueix un període amb una certa continuïtat i amb alguns moments d'apogeu, com els mandats de Dioclecià (284-305), Constantí (306-337) i Teodosi (378-395). Dioclecià va impulsar una reforma administrativa que va suposar la creació de les diòcesis com a ens supraprovincials i la divisió de la província Hispania Citerior en tres de noves: la Tarraconensis, la Gallaecia i la Carthaginensis, la qual cosa va suposar una reducció del territori que depenia de Tarraco.

El costós manteniment del funcionariat i de l'exèrcit va provocar un augment dels impostos, que va acabar provocant serioses dificultats financeres, especialment a la classe mitjana de les ciutats. Molts d'aquests ciutadans arruïnats es van acabar traslladant al camp per exercir com a agricultors lliures a l'ombra dels grans propietaris. Aquests sovint eren les antigues classes dirigents de les ciutats o terratinents que pertanyien a l'orde senatorial, que també havien desplaçat la seva residència al camp, a les seves *villae*. Aquest fet va provocar una major diferència entre les classes riques i les pobres. Una diferència que no venia marcada ja per un estatus jurídic, atès que l'avanç del colonat havia fet entrar en franca decadència des de feia temps el sistema esclavista d'explotació agrària, i les polítiques de Vespasià i Caracal·la s'havien encaminat a igualar jurídicament els homes lliures. Ara la diferència quedava marcada per la possessió de la riquesa. També els petits agricultors lliures, empobrits, es van veure obligats a posar-se sota la protecció dels grans propietaris, que els cediren parcel·les de cultiu a canvi d'una sèrie de prestacions que els lligaven a la terra. És una situació que representa, *de facto*, l'aparició del feudalisme.

Ja hem referit com a partir del segle III s'havia accentuat el fenomen de concentració de la terra, que comportava una disminució del nombre de *villae*, al mateix temps que aquestes augmentaven la seva importància. Com en tota la història de Roma, la riquesa de les

¹⁴⁰ Agraïm la notícia a I. Teixell.

grans famílies es va seguir mesurant pels béns que posseïen en terres. Un cop superada la crisi del segle III, el segle IV representà un nou període àlgid per a les vil·les romanes, i fou llavors quan alguns d'aquests grans propietaris traslladaren la seva residència al camp. Arqueològicament parlant, això quedà reflectit en reformes orientades al seu engrandiment i, sobretot, a una renovació de l'aparell decoratiu de la *pars urbana*. A les ciutats, al mateix temps que entrava en decadència el sistema tradicional de govern municipal, es reforçava el poder de l'estament eclesiàstic. Es noten símptomes en l'abandonament d'àmplies àrees urbanes i en l'amortització de serveis i d'alguns edificis públics. Paral·lelament, sobretot a partir del segle V, hi hagué una revitalització de l'edificació pública centrada exclusivament en la construcció d'edificis eclesiàstics. La ciutat seguia jugant el seu paper de centre administratiu i també religiós.

Després del pas dels francs, l'epigrafia tarraconense proporciona dades sobre alguns intents de recuperació puntuals, com la construcció de la *porticus Ioviae* [*basilicae*?], entre els anys 286 i 293 (RIT 91), i la restauració de les *thermae Montanae*, a finals del segle III o principis del IV (RIT 155). Però l'arqueologia també mostra en aquest moment un col·lapse urbanístic. Efectivament, durant el segon o tercer quart del segle IV es documenta l'abandonament del sistema urbà de clavegueram de la part mitjana i baixa de la ciutat, inclòs el gran col·lector que baixa pel carrer d'Apodaca (Adserias *et al.*, 1997). A més, es detecten nous estrats d'incendi, aquesta vegada a l'interior del recinte murat, en el mateix fòrum de la colònia i en cases adjacents. Les excavacions de Serra Vilaró al fòrum de la ciutat van posar en evidència que l'edifici havia estat destruït per un incendi de grans proporcions (fig. 214). També la plaça veïna, anomenada "de les estàtues", es va veure afectada pel foc (Serra, 1932). Per a la datació d'aquest incendi comptem amb un conjunt de monedes trobat sota d'un tambor de columna que va caure entre les cendres. Es tracta de 40 bronzes que proporcionen una data final de l'any 353, amb una anòmala concentració de monedes de Magnenci, la qual cosa ha servit de base per plantejar com a

Fig. 214: Estat d'enderroc en què es van trobar les restes de la basílica del fòrum de Tarraco, destruïda per un gran incendi en el decurs del segle IV dC. (MNAT/Serra Vilaró)

causa un possible conflicte armat entre els partidaris de Constanci II i Magnenci (Járrega, 1990). La basílica forense ja no va ser reconstruïda. En aquesta àrea residencial intramurs, no es detecten després noves ocupacions. Sembla com si la població s'hagués desplaçat a d'altres zones, previsiblement al barri portuari, ja que el poblament de l'acròpolis —àrea del circ i fòrum provincial— no es va fer efectiu fins a la cinquena centúria. Així doncs, per al segle IV es defineix una ciutat amb una gran àrea central enrunada i amb possibles usos agraris. En canvi, les inhumacions segueixen respectant la línia del *pomerium*. Després d'aquest gran incendi no es troben a Tarragona indicis clars de noves destruccions, ni relacionats amb la invasió d'alans, vàndals i sueus de l'any 409 ni amb la usurpació de Màxim, ni tan sols amb l'entrada d'Euric el 476. La ciutat va continuar sota l'autoritat dels emperadors romans, almenys fins als anys 468-472, quan es va erigir un monument en honor dels emperadors Lleó i Antemi (RIT 199). L'any 476 s'enfonsà l'Imperi i el visigot Euric ocupà la ciutat.

Les restes arqueològiques de les vil·les dels segles IV i V continuen mostrant proves de l'elaboració d'oli i, sobretot, de vi. L'anàlisi de les àmfores mostra per a aquesta època la importació massiva de vi i oli del nord d'Àfrica, d'Orient i de la Bètica a les ciutats, mentre que sembla que les vil·les tendien més a l'autoabastiment. En tot cas, els excedents de les *villae* catalanes devien cobrir un mercat d'abast regional, però en cap cas no van ser part activa d'un comerç a llarga distància com ho havien estat en època augustal. El transport es feia bàsicament per línia marítima o fluvial, però la constatació d'un bon nombre de mil·lars a partir de la Tetrarquia és, a més del vessant propagandístic, prova de la cura per mantenir en bon estat la majoria de vies de comunicació.

L'estudi de les *villae* baiximperials de Catalunya topa amb un greu inconvenient, que és el coneixement parcial de les seves estructures. Aquest problema deriva de l'atractiu que suposa per als arqueòlegs la descoberta de les habitacions nobles (amb presència de mosaics i d'altres elements vistosos) i la senzillesa dels ambients dedicats a la producció agrícola. La conseqüència és que en moltes vil·les es té un coneixement prou bo de la *pars urbana*, mentre la *pars rustica* esdevé inexplorada. Pel que fa a la situació dels edificis, es confirmen en general les ubicacions proposades pels autors clàssics: a mitja alçada i en un suau pendent, en terres fèrtils, amb cursos d'aigua propers, etc. De fet, la gran majoria de *villae* són la lògica evolució d'altres d'època anterior, amb la qual cosa evidentment conserven l'antic emplaçament. No es pot intentar establir tampoc una tipologia de *villae* tardoantigues a causa del precari estat dels nostres coneixements.

La *pars urbana* de les vil·les estava constituïda, com les *domus*, per un sector públic i un altre de privat. És en aquest sector públic on durant el Baix Imperi es desenvolupà tota una arquitectura de representació orientada a mostrar el poder del *dominus*, del propietari de la finca. Són aules de recepció que excel·leixen en la seva decoració, ubicades normalment en una posició central, on el senyor rebia les visites, com es constata a la vil·la del Romeral a Albesa o de Sant Amanç a Rajadell (Navarro, 2005: 522-525; Martín i Alemany, 2002). En aquest sentit, és significatiu el mosaic de la vil·la dels Ametllers a Tossa de Mar, que data de la segona meitat del segle IV, on hi ha la representació del propietari, Vitalis, emmarcat per una triple arcada —en una clara referència a aquesta arquitectura del poder. Les estances acostumaven a ser de grans dimensions. El traspàs del *triclinium* (menjador) a l'aula de recepció, amb els canvis que això comporta, tant en la seva concepció com en el seu aspecte, es pot situar en època altimperial, quan la sala de recepció començà a ocupar un lloc central dins de l'estructura dels edificis. Això s'observa no només en l'enriquiment de la cambra, sinó també en la seva posició. Si els *triclinia* eren pensats

inicialment com a menjadors des dels quals es pogués tenir bona visió de l'exterior, les noves sales són pensades per ser observades des de fora; és a dir, el punt de vista s'inverteix. Així, la cambra se situa dins del conjunt en posicions axials, tenint en compte l'efecte que crea quan és contemplada des de l'exterior, tot sovint des del pati o peristil davant del qual se sol situar. Aquest model assumí, especialment en el Baix Imperi, el reflex de les noves activitats socials que tenien lloc a les residències on el propietari assolia, en alguns casos, un gran poder. Potser una de les vil·les de peristil on millor es reflecteix aquest fenomen és Piazza Armerina, que disposa d'una gran sala de recepció absidal que s'obre al peristil, com també la vil·la de Löffelbach, al Noricum, per citar només alguns casos ben coneguts. Els *triclinia* i les grans sales de recepció solen ser, durant l'Alt Imperi, sales quadrangulars. És en el Baix Imperi quan s'hi afegeixen —de manera general, però no sempre— els absis de diverses formes i en diferents quantitats, que les presideixen. Això no les converteix sempre en sales de recepció exclusivament, ja que l'absis és usat també en menjadors amb una nova distribució de les lliteres de la presidència en semicercle (*sigma* o *stibadium*). El fenomen de monumentalització de les sales de recepció, sovint amb l'afegit de capçaleres semicirculars poligonals o fins i tot polilobulades (tricònquids, etc.), és un fet constatat en nombroses *villae*. Esmentarem el cas de la vil·la de Torre Llauder, a Mataró, on s'afegí un absis a l'aula durant el segle IV.

Un altre aspecte del luxe d'aquestes grans vil·les baiximperials és la presència de conjunts termals, que acostumen a estar situats en una de les ales de l'edifici o bé en un angle. És el cas dels banys de vil·la Fortunatus a Fraga (Navarro 1999a) o —més a prop nostre— les vil·les de Centcelles (Piñol, 1993), els Hospitals (Macias i Menchon, en premsa) o la segona fase de les termes inferiors dels Munts (López Vilar, 1993a; Piñol i López Vilar, 2001). Els mosaics, gairebé tots de la primera meitat del segle IV, són presents sovint en les estances més nobles de la casa. Així es constata a la vil·la de Paret Delgada a la Selva del Camp (Navarro, 1999b), amb mosaics policroms de tipus geomètric exposats actualment al Museu Arqueològic i al Museu Diocesà (fig. 215). En un treball publicat fa uns anys

Fig. 215: Vil·la de Paret Delgada (la Selva del Camp). Excavacions de la dècada de 1950. (RSAT/Valentines)

sobre els conjunts termals de les *villae* del Camp de Tarragona, es podia comprovar com una dotzena dataven de l'època altimperial i menys de la meitat del Baix Imperi (Piñol i López Vilar, 2001). Aquesta dràstica reducció es deu a la desaparició d'alguns d'aquests assentaments i, sobretot, a una nova orientació en què prima més la part productiva que la residencial.

Totes aquestes vil·les disposaven d'una *pars rustica* que, com ja s'ha dit, resulta molt desconeguda. Es tractava, com en les vil·les del període precedent, dels habitatges dels treballadors, les estructures de transformació i emmagatzematge dels productes agraris: premses, dipòsits, cellers, graners, estables, etc. La poca qualitat arquitectònica d'aquestes dependències i la seva poca espectacularitat han propiciat que en tinguem un coneixement més deficient.

En algunes vil·les del segle IV es nota ja la influència del cristianisme, que, tot i començar com un fenomen urbà, va anar escampant-se vers les àrees rurals, sobretot a partir de l'època constantiniana. En són una prova el crismó del mosaic de vil·la Fortunatus, de finals del segle IV o inicis del V, i els magnífics mosaics de la cúpula de Centcelles. Precisament cal fer una referència, encara que breu, a la vil·la de Centcelles.¹⁴¹ Amb uns precedents força antics (segle II-I aC), aquesta vil·la perdurà amb el temps amb un seguit de reformes i ampliacions, amb una fase important a mitjans de segle III, però en el segle IV va ser objecte d'una completa reestructuració. Destaquen les dues sales annexes de planta central, una de les quals conserva encara la seva coberta de cúpula decorada amb mosaics (fig. 216). Els temes es desenvolupen en quatre zones: en la primera hi ha una llarga escena cinegètica que representa la cacera del cérvol; en la segona hi ha un total de 16 escenes bíbliques extretes del Vell i del Nou Testament; en la tercera hi ha 8 quadres amb la representació de les quatre estacions alternades amb quatre més que mostren personatges entronitzats; finalment, a la part superior hi ha una escena molt perduda on es distingeixen dues figures de difícil identificació. Aquesta sala també té una cripta i s'ha proposat la seva funció com a mausoleu, ja sigui d'un personatge de rang imperial, d'un bisbe, d'un ric terratinent o, fins i tot, es podria tractar d'una simple aula de recepció. De fet, tot plegat és encara objecte d'un viu debat entre especialistes de volada internacional i, per tant, és un tema en què no cal entrar. En canvi, sí que convé ressaltar l'excepcionalitat del conjunt, que comprèn l'únic mosaic en cúpula del món romà conservat fora de Roma, creat per tallers de primera línia i amb materials d'òptima qualitat. Per altra banda, la troballa d'elements de decoració arquitectònica paleocristiana a les vil·les del Cogoll (Alcover) i Paret Delgada (la Selva del Camp) ha fet plantejar la possible presència de parròquies en contextos rurals (Muñoz, 2001: 74), però són hipòtesis que caldrà comprovar mitjançant excavacions arqueològiques. Tot i això, la cristianització del camp fou més tardana —com significativament denota l'origen del mot pagà (de *pagus*, casa de camp)—, i mentre Centcelles ja feia anys que estava construït, a la vil·la romana de la Barquera (Perafort), situada a pocs quilòmetres, encara s'hi enterraven difunts seguint uns rituals funeraris plenament pagans (López Vilar, 1993b; López Vilar i Piñol, 1995).

Es coneix la implantació del cristianisme a la ciutat des de temps ben antics. La primera notícia la proporcionen les actes del martiri de sant Fructuós i els seus diaques Auguri

¹⁴¹ Les restes de la vil·la baiximperial de Centcelles i especialment els mosaics presents en la cúpula de la sala de planta central, han generat una ingent bibliografia, entre la qual referenciem els principals treballs: Camprubí, 1952; Schlunk, 1988; Arbeiter i Korol, 1989; Arce, 2002; Duval, 2002; Galdón, 2002-2003-2004.

Fig. 216: Vista general de la sala de Centcelles amb els mosaics que recobreixen l'interior de la cúpula. (MNAT/Cornadó)

i Eulogi a l'amfiteatre, l'any 259, sota la persecució de Valerià (Franchi dei Cavalieri, 1959). Centcelles constitueix una mostra primerenca de l'art cristià, mentre que la necròpolis paleocristiana al costat del riu Francolí, amb un període àlgid que se situa entre mitjans del segle IV i mitjans del V, és una mostra de la importància de la comunitat cristiana de Tarraco en aquests moments. Els textos cristians d'aquests anys, especialment diverses epístoles, mostren el paper del bisbe de Tarraco com a primat. A l'existència de la catedral, encara no localitzada, s'hi van sumar, pels volts de l'any 400, la construcció de dues basíliques funeràries extramurs de la ciutat, una de les quals contenia les despulles dels màrtirs. La basílica septentrional mostra la presència d'un quadripòrtic i un transsepte, elements ben típics de l'arquitectura paleocristiana i mostra de les excel·lents relacions amb la capital, Roma (López Vilar, 2006). No es poden obviar tampoc els intensos contactes amb Àfrica, testimoniats pels textos i per l'arqueologia.

L'època visigoda

L'enfonsament de l'Imperi romà significà per a la ciutat de Tarraco el començament de la pèrdua del poder polític. Des de l'últim quart del segle V entrà a formar part del regne visigòtic de Tolosa. Malgrat tot, mai no va deixar de ser una ciutat important, sobretot en l'aspecte religiós, com a seu metropolitana, que només va perdre pes un segle més tard amb la capitalitat de Toledo. En aquesta època la població s'havia concentrat en dos nuclis: la part alta i el port (Macias, 2000c). El domini visigot probablement només va significar per a la població un canvi en les classes dirigents, i sembla que no va arribar cap contingent important de població germànica. Durant el segle VI encara es mostren signes de vitalitat, amb la construcció del possible conjunt episcopal en el punt culminant de l'acròpolis, i la basílica de l'amfiteatre (Aquilué, 1993, i TED'A, 1990). Del segle VII es coneixen molt poques dades, i pels anys 713-714, amb la invasió musulmana, es té referència de la fugida per mar de Pròsper, el bisbe de la ciutat, cap a Itàlia (Serra, 1943), amb la qual cosa començà un període fosc tant per a la ciutat com per a tot el Camp de Tarragona, que durà més de tres segles, fins a la reconquesta.

A finals del segle V els visigots s'establiren de manera definitiva a la península Ibèrica. L'agricultura visigoda perpetuà la llarga tradició romana, tot i que es van produir determinats canvis en l'aristocràcia romana que posseïa les terres. L'agricultura fou la base econòmica del regne visigot. S'ha escrit que l'aristocràcia romana va conservar el seu patrimoni i la seva posició social (Palol, 2005: 496), però durant els segles VI i VII es fa molt difícil identificar-la. La institució del colonat com a tal desaparegué, però els homes lliures, moguts per la necessitat, s'acollien als rics propietaris que els cedien terres a canvi d'una compensació econòmica i uns lligams que prefiguren el feudalisme medieval. La legislació mostra una gran preocupació pel camp des de tots els punts de vista. Leovigild va mantenir les propietats rurals en mans romanes, atès que part dels ingressos reials provenien d'aquestes, i al mateix temps va derogar la llei que prohibia els matrimonis mixtos entre gots i romans, fet que va facilitar el pas d'aquestes finques a mans de l'aristocràcia visigoda. Quant als tipus i sistemes de conreu, es constata una clara continuïtat respecte la baixa època romana.

L'arqueologia presenta moltes dificultats, perquè són escassos els jaciments rurals que poden adscriure's als segles VI i VII. Sovint les restes es redueixen a alguns materials esparsos sobre vil·les romanes. Es dibuixa, però, un panorama que tendeix a l'autarquia i a un comerç de curta distància encarat a proveir les ciutats més properes. Segons el que es desprèn dels textos legals, sembla que el cereal era el principal conreu de temps visigots, seguit per un també important conreu de la vinya. En canvi, de les poques referències a l'oli se n'ha deduït que la seva producció era deficitària (Palol, 2005: 498). També en són una prova les àmfores oleàries que es troben sobretot en els jaciments urbans. Un cas a banda el constitueix l'arqueologia de les ciutats, sobretot d'aquelles ben comunicades per mar com Tarraco, en què fins al segle VII continuen arribant productes importats, per exemple, d'Orient.

Els centres monacals mereixen un esment especial. Se sap que en època visigòtica hi havia monestirs rurals que posseïen un ric patrimoni fundiari, però a Catalunya només es té constància, a través dels textos, del fundat pel bisbe de Girona, Joan de Bíclarum, a la seva diòcesi (Io. Bicl., *Chron*, 587). Per saber com estructuraven les propietats agràries d'aquests monestirs comptem, a més de les regles de sant Isidor de Sevilla i sant Fructuós de Braga, amb el cas del monestir d'Assan, conegut també a través dels textos. Aquest es-

tava situat al Pirineu aragonès, i es coneix un document pel qual l'any 551 el diaca Vicenç feia donació de les seves propietats agràries formades pels edificis, els camps de cereals, les vinyes, les oliveres, les hortes, els prats, l'aigua i les sèquies, els pagesos i els ramats. És destacable que la propietat està dividida en parts i cada part té el seu centre d'explotació, a semblança dels masos (Fortacin, 1983, i Díaz, 2003); és a dir, que el concepte de *villa* com a centre d'un latifundi ha desaparegut.

Més proper a nosaltres encara podríem esmentar el cas de Tarraco. Durant els primers anys del segle V es construí, a molt poca distància de la necròpolis paleocristiana, una segona basílica funerària. Clarament lligats a aquest temple hi ha uns pocs edificis d'evident caràcter agrari, entre els quals destaca una gran bassa per al rec i una possible premsa de vi, que denoten l'existència d'una explotació agrària aprofitant les riques terres properes al riu Francolí (fig. 217). Es coneix per la documentació antiga que, a Roma, la fundació de tota església s'havia de fer associada a unes rendes que en garantissin el manteniment. Per a aquesta església de Tarraco hom ha proposat que aquests edificis agraris fossin el centre d'explotació d'unes terres destinades a obtenir uns beneficis per al manteniment del temple funerari (López, 2006: 274).

A finals del segle V i principis del VI es produeixen una sèrie de transformacions generals en les vil·les, per les quals les zones riques i espais de representació —com aules i termes— queden amortitzats en favor d'usos més pràctics. En nombroses *villae* antigues els àmbits nobles passen a tenir altres funcions de tipus productiu com ara magatzems (Chavarria, 1996 i 2001). És significatiu el cas de Torre Llauder (Mataró), on s'instal·la un magatzem de *dolia* en una habitació pavimentada amb mosaic (Prevosti i Clariana, 1988). Els propietaris sacrifiquen el luxe en favor de la producció i esdevenen més pagesos. Es continuen documentant premses per a l'elaboració de vi i oli.

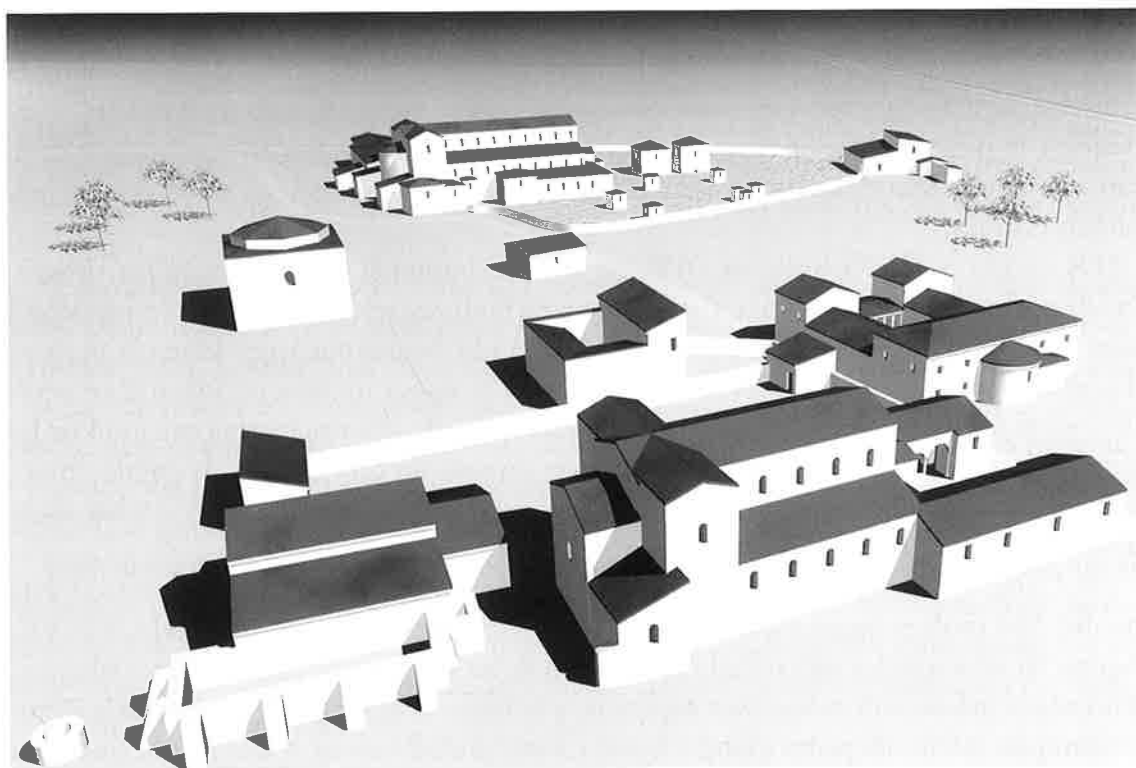

Fig. 217: Edificis de caire agrícola associats a una basílica paleocristiana als afores de Tarraco. S'observa a baix, a l'esquerra, una gran bassa per al reg, a la qual s'adossa un edifici que aixoplugava una premsa de vi. (JTFM Arquitectes)

Un altre fenomen que es detecta en aquest moment és la presència d'enterraments a l'interior d'espais abandonats de la vil·la. A Vilauba (Camós), a finals del segle V o principis del VI, es reaprofiten les restes de la vil·la per bastir una unitat productiva que consta d'una premsa, un pati i algunes habitacions annexes, la qual té una perduració fins a mitjans del segle VII. Quan aquesta estructura ja no està en ús, es documenta una cabana de 12 m² —testimoniada pels forats de pal— que s'ocupa fins ben entrat el segle VII (Castanyer i Tremoleda, 1999).

A partir de finals del segle VI i fins a la invasió musulmana les restes arqueològiques desapareixen de la majoria de les antigues *villae*. En els pocs casos de continuïtat es detecten estructures precàries que mostren que el model romà de *villa* s'ha esvaït completament. En el camp s'ha produït una fragmentació de l'hàbitat en nuclis més reduïts de producció. L'assentament de la mà d'obra es dispersa i no es distingeix cap centre més ric que articuli els restants.

Paral·lelament a aquesta reestructuració del camp, comencen a aparèixer altres formes d'hàbitat, que s'han d'entendre com petits poblats (*vici*). Alguns d'aquests estan encimbellats: són els casos del poblat emmurallat de Puig Rom a Roses (Palol, 2004) i de Bovalar a Seròs (Palol, 1989), aquest darrer amb una basílica cristiana. Alguns altres estan situats en planes com els de Can Gambús 1 (Sabadell), on s'han excavat grans cabanes, magatzems semisoterrats, sitges, *lacus* i tombes dels segles VI-VIII (Roig i Coll, 2004); Can Torras a Castellar del Vallès (Coll i Roig, 2006); Vilaclara a Castellfolit del Bages (Enrich *et al.*, 1995), més reduït que els anteriors; o la Solana a Cubelles (Barrasetas, 2003). Es tracta d'assentaments de caràcter civil construïts de nova planta, atès que no succeeixen cap *villa* anterior. En aquests poblats, de base fonamentalment agrícola, s'han anat localitzant nombrosos estris per al treball del camp, molins i sitges per a la mòlta i emmagatzematge del gra i premses per a l'elaboració del vi i l'oli. A Bovalar fins i tot s'han trobat els cèrcols de ferro de les bótes de vi. Aquesta quantitat de troballes respon al fet que tant Bovalar com Puig Rom van ser destruïts violentament per un incendi, cosa que va permetre la conservació dels objectes. Les eines demostren una continuïtat amb les romanes, i cal destacar la presència d'esquellots o cardadors de llana que proven la importància de la ramaderia, una ramaderia que tenia clara preferència pels ovicaprins i suïds, seguits pels bòvids i cavalls.

Els estudis pol·línics realitzats en l'àrea catalana indiquen per aquesta època visigòtica un context ambiental caracteritzat per grans desforestacions causades per incendis i tals dels boscos seguides per l'expansió de plantes herbàcies que suggereixen la pràctica d'activitats ramaderes extensives transhumants. Si en època romana parlàvem d'un equilibri entre les àrees conreades i el bosc, en aquest període es constata una expansió de les pastures i, per tant, de la ramaderia, que devia suposar un cert retrocés de l'agricultura i que acabà ocasionant l'erosió dels sòls i la formació d'àrees deltaïques a la desembocadura dels rius (Riera, 2003 i Navarro, 2005: 564).

Al Camp de Tarragona, l'estudi del poblament rural d'època visigòtica encara està per fer. Són molt poques les *villae* que han conservat restes materials dels segles VI i VII. Aquest fet es deu a una més difícil identificació de les restes materials d'aquestes èpoques, a un major arrasament dels estrats superiors, a la major fragilitat de les estructures arquitectòniques (sovint de pedra i fang o fusta) i, molt probablement, a una menor quantitat de jaciments. Algunes vil·les presenten restes d'aquests segles, que sovint es limiten a petites refaccions en estructures anteriors, la presència d'enterraments o la troballa de materials (ceràmica, sivelles, etc.).

Fig. 218: Necròpolis tardoromana dels Munts (Altafulla). (Macias)

La vil·la dels Munts, després de l'incendi del segle III, tornà a ser habitada. Per al període visigòtic es coneix una sivella de cinturó i materials dels segles VI i VII que, possiblement, arriben fins a la invasió musulmana en la zona més alta del jaciment (Otiña, 2005). També tenim informació sobre una necròpolis amb un mínim de 186 individus inhumats, que es data a partir de mitjans de segle IV i fins als segles VI o VII, i que indica un poblament estable a redós de l'antiga vil·la (Garcia *et al.*, 1999) (fig. 218). Malauradament, els estrats tardans foren excavats fa més de 30 anys sense que els resultats hagin vist la llum.

A la vil·la de Cal·lípolis es detecta, a partir del segle IV, una reducció dels espais, amb l'abandonament de les àrees perifèriques, la reducció del conjunt termal i l'aparició d'enterraments. Continuaren en actiu, com una excepció, els banys de la vil·la, que després de successives reformes orientades vers la reducció d'espais, acabà amb la darrera datable, segons sembla, en ple segle VI (Macias, 2000b). A la vil·la de la Llosa es construí, a principis del segle V, un nou edifici molt mal conegut que va funcionar fins a finals del segle VI, al voltant del qual es van realitzar alguns enterraments (Garcia *et al.*, 2001).

Evidentment, amb unes dades tan escadusseres es fa difícil saber com es distribuïa el poblament rural des del segle VII fins a començament del segle VIII al Camp de Tarragona, quines formes tenia i de quina manera hi va incidir la invasió musulmana. És un desconeixement gairebé complet que dura fins a l'època de la reconquesta, quan entrarem de ple en el món medieval.